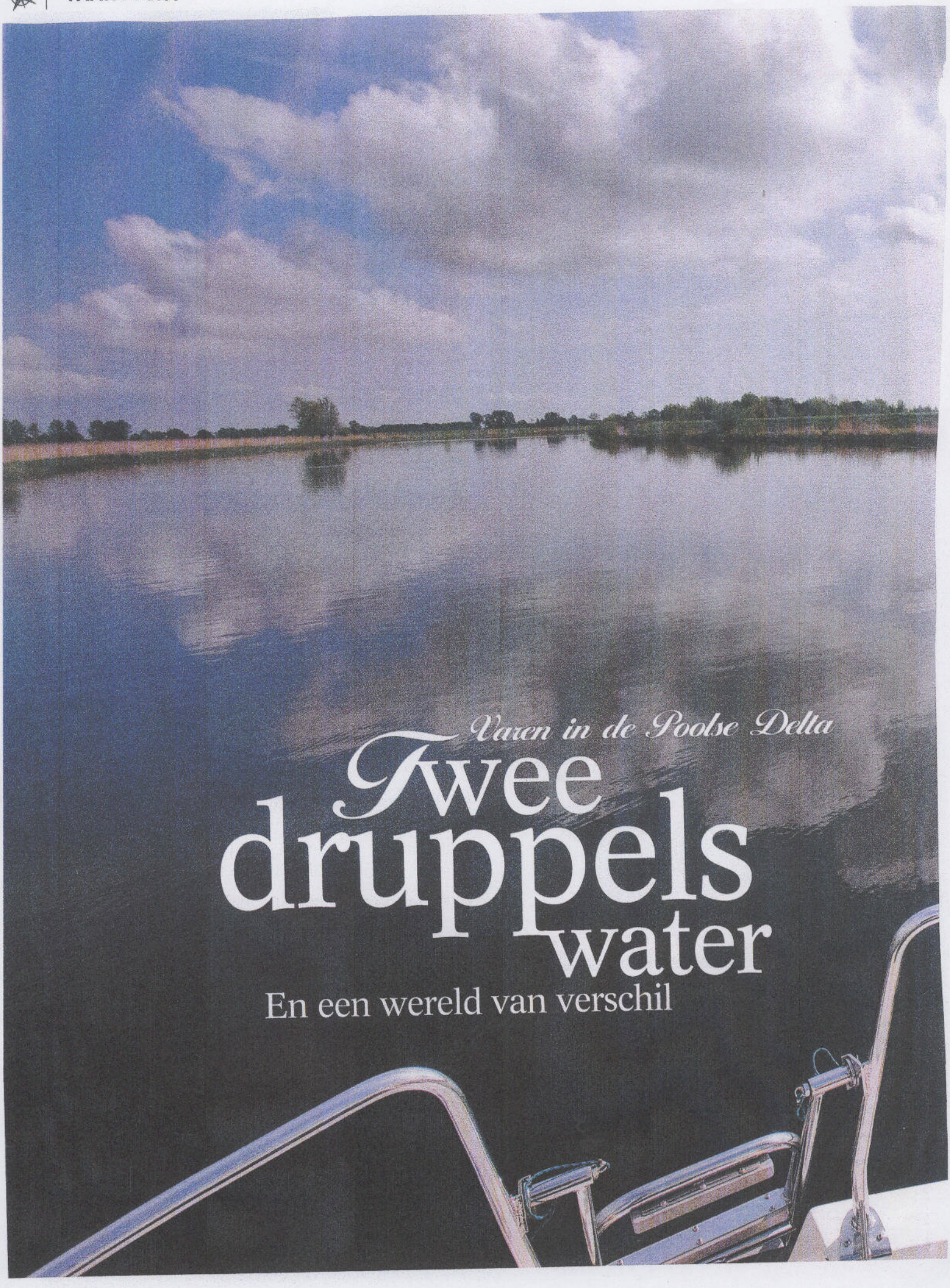

Varen in de Poolse Delta

Twee druppels water

En een wereld van verschil

Het land van de vorige paus, van tegelzetters en tomatenplukkers. Er komt een hoop uit Polen, maar wie gaat er nou naartoe? Een week varen in de Poolse Delta ten zuidoosten van Gdansk geeft een beetje inzicht in het land en z'n bewoners. 't Is net Nederland, maar ook weer helemaal niet.

TEKST JAN BRIEK | FOTO'S RICHARD DE JONGE

Hoe oud is Polen eigenlijk? De vraag dringt zich op als we bedaagd door een bijna Nederlands ogend landschap tuffen. De officiële geschiedenis van dit land gaat terug tot voor het jaar duizend, maar in de duizend jaar die volgden is er veel gebeurd – niet in de laatste plaats in de vorige eeuw. Is Polen daarom misschien maar 65 jaar oud? Toen het land na de Tweede Wereldoorlog rigoureus werd opgeschoven naar het westen en honderdduizenden mensen werden gedwongen te verhuizen? Of is het pas twintig jaar? Stamt Polen uit 1990 – het jaar waarin Lech Walesa bij de eerste vrije verkiezingen tot president werd gekozen? De mensen die hier wonen, in de delta ten zuidoosten van Gdansk, zijn ook op zoek naar een eigen identiteit. Dat vertelt Magdalena Pramfelt, honorair consul voor Nederland. En dat is heel belangrijk, zegt ze, omdat de bevolking een mengelmoes is van authentieke bewoners en 'immigranten'. Alleen al in Gdansk zélf streken na WO II zo'n 300.000 mensen uit het oosten neer. En identiteit kun je vinden in een gemeenschappelijke historie van de plaats waar je leeft.

Met Magdalena schepen we daarom in bij Marec Opitz in Nowy Dwor Gdanski. In een soort Poolse punter varen we door een gebied dat wel wat op de Weerribben lijkt. Aan boord zijn onverwachte gasten uit Nederland: Marie-Anne Koning en Anna Hoevenaars van de Stichting Samenwerking Nederland-Polen en Jan Hoekema - ook burgemeester van Wassenaar trouwens - van de Stichting Nederland helpt Polen. Beide stichtingen, die stammen uit de jaren tachtig, worden hier min of meer ten grave gedragen. En toch is de bijeenkomst feestelijk. Marec herbouwt hier op een stukje land in Cyganku een authentieke Mennonietenwoning. En mocht het landschap al Nederlands aandoen, nu zijn we helemaal terug in eigen land. De Mennonieten, een streng-christelijke gemeenschap die werd opgericht door de Fries Menno Simons, kwamen uit Nederland en vestigden zich hier in deze natte, arme streek van Polen. Hun aandeel in de bevolking was niet zo groot - zo'n vijftien procent - maar ze onderscheidden zich van de rest. Harde werkers, spaarzaam, bedreven in landwinning en de aanleg van waterwerken - echte Nederlanders kortom. Ze gingen juist niet naar het welvarende Gdansk, maar maakten polders en bouwden huizen in het onherbergzame gebied ten zuidoosten ervan. De Mennonieten groeiden uit tot de welvarendste klasse in de streek en aan hun huizen mocht je dat zien. Groot voor die tijd en met een typische overhang boven de voordeur. Die werd gebruikt om graan droog op te kunnen slaan, maar was destijds ook gewoon 'hip'. Marecs huis is uit 1843 en voor ongeveer de helft authentiek. Volgens hem zijn er nog ongeveer vijftig van dit soort huizen over. De inundatie van de Poolse Delta in WO II heeft aan het behoud van dit erfgoed geen goed gedaan. Marec zoekt de streek af op zoek naar authentieke onderdelen voor 'zijn' huis, zoals kachels, hang- en sluitwerk en deuren. Op den duur moet z'n levenswerk een soort cultureel centrum worden, maar daar is nog veel tijd - en geld - voor nodig. Burgemeester Jan heeft goed nieuws voor hem: de laatste 15.000 euro die beide stichtingen nog in kas hebben, gaat naar dit goede doel. We vieren het met een glas Stobbe-wodka, waarvan de receptuur ooit werd bedacht door de Poolse Nederlander Stobbe en die sinds kort weer wordt gestookt. Het geheim van deze wodka zit hem in een gedroogde pruim in het glaasje waar je de wodka 'overheen' naar binnen giet. Een heerlijk zachtzoet smaakje en bloedlink als je het mij vraagt...

Hoe oud is Polen? Heel oud, al was het dan niet altijd Polen. Aan de rivier de Nogat ligt Malbork: het grootste kasteel ter wereld dat op z'n hoogtepunt een oppervlakte had van 21 hectare. Er is geschat dat er ongeveer tien miljoen bakstenen in zijn verwerkt. Boguslaw Wilkocki neemt ons mee op een tijdreis die begint in 1247. Aan Malbork werd bijna tweehonderd jaar gebouwd, leren we van hem. Het waren Teutoonse ridders die de burcht oprichtten. Niet alleen ridders trouwens, maar ook monniken, die op kruistocht gingen naar het beloofde land. Wat het kasteel betreft leverden ze een puik stukje werk af. Een vier meter diepe buitenste gracht, nog eens vier grachten binnen het kasteel zelf, massieve bakstenen buitenmuren van drie tot vier meter dik, een stelsel van ophaalbruggen en vijf dikke met staal beslagen deuren zorgden ervoor dat Malbork een onneembare vesting was. Drinkwater haalden de vijfhonderd kruisridders die er woonden uit bronnen onder het kasteel en er lag genoeg voedsel opgeslagen om een belegering twee jaar te kunnen volhouden. Het kasteel werd nooit veroverd, ook niet tijdens de zwaarste belegering in 1410 – een gebeurtenis die deze zomer, 600 jaar later, met een groots feest wordt herdacht.

Het was niet de mens, maar de tijd waaraan Malbork ten onder dreigde te gaan. In de achttiende eeuw was het kasteel vervallen en van de oude glorie was weinig over. In de negentiende eeuw – het heette toen Marienburg en hoorde bij Duitsland – werd het voor negentig procent gerestaureerd. Maar in 1945 leken de dagen van Malbork echt geteld. Ongeveer anderhalfduizend nazi's hadden zich in de burcht verschanst, maar de verdedigingstechnieken uit de dertiende eeuw bleken niet bestand tegen de aanvallen uit de twintigste. Toch duurde de strijd om Malbork nog twee maanden. Daarna was opnieuw de helft van het kasteel verwoest, vertelt Boguslaw. Maar hij zegt ook dat de restauratie van het historische object na de oorlog door de Poolse regering direct werd opgepakt.

Het Mennonietenhuis van Marec Opitz.

We varen met een Poolse 'punter' door een gebied dat wel op de Weerribben lijkt

De kerk van Malbork werd door Russische raketten in 1945 verwoest en moet nog altijd worden gerestaureerd.

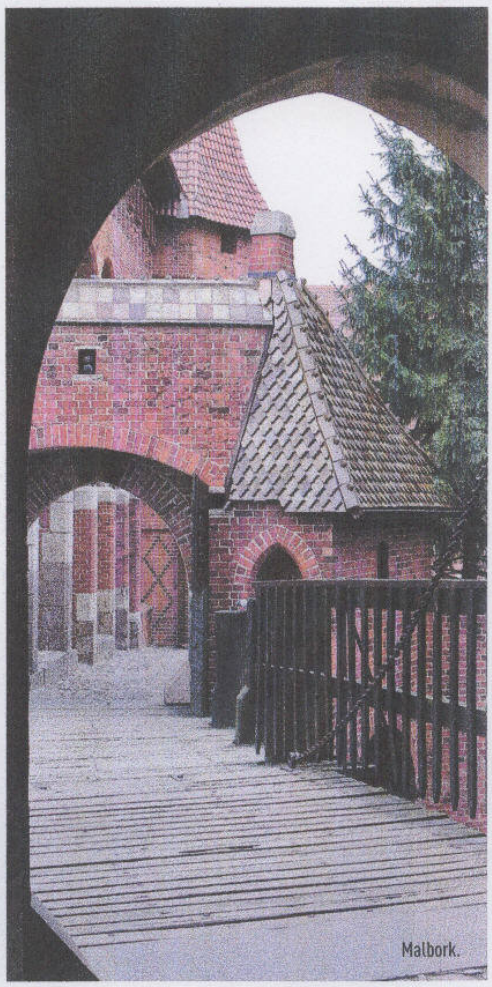

Malbork.

Een dappere beslissing in een land waarvan niets meer over was. Als z'n moeder een schoolschrift voor hem kocht, vertelt hij, stond op het prijskaartje steevast welk bedrag van de prijs werd gereserveerd voor de wederopbouw van het kasteel. Nu, 65 jaar na de oorlog, is een groot deel van het werk gedaan. Alleen de kerk, die vijftig jaar lang was gesloten maar sinds een paar jaar weer toegankelijk is, is nog een ruïne. Maar wel een indrukwekkende ruïne. Je staat er letterlijk oog in oog met de vernietiging die de mens teweeg kan brengen. Met een macabere, overdwars gespleten crucifix als symbool voor de waanzin van oorlog. De kerk moet nog gerestaureerd worden vertelt Boguslaw. Dat gaat volgens hem minimaal tien jaar duren. Als het eenmaal zover komt, want voorlopig is er niet genoeg geld. Misschien moeten jullie de kerk zo laten, zeg ik. Boguslaw kijkt de kerk rond, blijkbaar gevoelig voor de symboliek van wat ik zeg. Hij heeft heterochromie en ik volg gefascineerd z'n donkerbruine en lichtgroene oog. Ze rusten op de plaats waar ooit het kruisbeeld hing. Misschien moeten we na de restauratie de kapotgeschoten Christus terughangen, zegt hij.

Hoe oud is Polen? Meer dan duizend jaar geleden was er al sprake van de stad die nu Gdansk heet. Al was ook Gdansk niet altijd Pools. Pas halverwege de vijftiende eeuw kwam de havenstad aan de Oostzee in Poolse handen. Daarvoor was het Duits en stond bekend als Danzig. Gdansk bewijst dat welvaart betrekkelijk en vergankelijk is. In de zestiende en zeventiende eeuw beleefde de stad z'n bloeiperiode. Het was het centrum van de graanexport vanuit Polen en met 70.000 inwoners de grootste stad aan de Oostzee. Om die welvaart te onderstrepen werden architecten uit Nederland uitgenodigd om de stad van huizen van allure te voorzien. Het oude centrum van Gdansk (ook in dit geval is oud relatief: tachtig procent werd tijdens WO II vernield en daarna weer opgebouwd) doet dan ook heel erg denken aan historische Nederlandse steden, zoals Amsterdam, Middelburg of Veere.
En niet alleen op Gdansk zelf, ook op het gebied eromheen, hebben 'wij' Nederlanders ons stempel gedrukt. Je ziet het vooral als je hier vaart. Stukjes kanaal, lage grasdijken, bruggen, af en toe een sluisje - alsof we thuis zijn, maar dan aan het eind van de negentiende eeuw. Het absolute hoogtepunt op waterbouwkundig gebied passeren we tussen Elblag en Pochylnie: het kanaal met de gelijknamige naam (dat vroeger Oberlandkanal heette) met vijf overtomen. Het overbrugt het hoogteverschil tussen de Poolse Delta en de Mazurische hoogvlakte: over ruim negen kilometer ga je bijna honderd meter omhoog. Met sluizen kon dat niet, omdat er te weinig water was om een bepaald waterpeil te garanderen. Dus bedacht Jacob Steenke een uitgekiende constructie van karren die worden aangedreven door waterkracht en waarin een schip in vijf etappes naar boven - of naar beneden natuurlijk - wordt gereden. Elke overtoom bestaat uit twee karren en heeft een eigen aandrijving: een enorm schoepenrad dat een stelsel van tandwielen in beweging zet dat weer een enorme spoel laat draaien waarop vele meters staaldraad zit. Die staaldraad trekt de kar de helling op. Komt er één omhoog, dan gaat de andere kar automatisch naar beneden.
Het stelsel is nog net als in 1845 toen met de bouw ervan werd begonnen. Inclusief de manier waarop het wordt bediend, waarmee in een klap ook een van de moeilijkheden in het Polen van nu duidelijk wordt. Per overtoom werken er drie man. Dat zijn er vijftien in totaal, plus natuurlijk de onvermijdelijke manager. Op elke overtoom zit bovenaan de sleephelling een 'controleur'. Die doet twee dingen: aan een hendeltje trekken als je beneden de bel hebt geluid ten teken dat je er klaar voor bent, waarna twee collega's in het bedieningshuis de hele zaak in werking zetten. De controleur doet vervolgens z'n naam eer aan: hij controleert. Wat de goede man zou moeten doen als onverhoopt één van de karren met boot en al de helling af zou razen is mij volstrekt onduidelijk. Elk personeelslid verdient zo'n 350 euro per maand. Een passage van alle vijf de overtomen kost een tientje. In het hoogseizoen komt het een enkele keer voor dat er op een topdag vijftien boten passeren...

Hoe oud is Polen? Het antwoord op die vraag hangt ervan af wie je spreekt. Jacek en Michael zijn beiden rond de twintig. Geboren in de tijd dat Lech Walesa de eerste gekozen president van Polen werd dus. Maar als ik Jacek vraag hoe de werf ook weer heette waar Lech Walesa werkte, moet hij me het antwoord schuldig blijven. Dat is zo lang geleden. Hij heeft andere zaken aan z'n hoofd. We zijn de eerste generatie die niet verplicht in dienst hoeft, zegt Jacek. Hij is er niet rouwig om – integendeel. Jacek, de zoon van Marec die z'n Mennonietenwoning bouwt, neemt ons mee naar een Pools eethuisje op het platteland. *Old school*, vertrouwt hij ons toe met een glimlach. Szkarpawianka heet het en die naam blijkt eigenlijk niet te vertalen. Het ziet eruit alsof de laatste klant ten tijde van het communisme is overleden. De kachel is uit, er is geen kip te bekennen. Landtaferelen in kruissteek en foto's van molens sieren de muren, opgezette vissenkoppen grijnzen je boven de bar vervaarlijk aan. Er hangt een discobol, er staat een voetbaltafel. In Szkarpawianka kun je goede *pierogi* eten – misschien wel hét traditionele gerecht van Polen. Pakjes van deeg met uiteenlopende vulling die worden gekookt. Ze zijn lekker en geschikt om de hele verdere middag op het land te werken. De specialiteit van het huis is *czernina*: soep van eendenbloed. Daar wagen we ons niet aan.

De vijf overtomen in het kanaal tussen Elblag en Pochylnie worden door vijftien man bediend

aleksandra
aleksandra

Als rechtgeaarde Nederlander voel ik me ongemakkelijk onder zoveel gastvrijheid

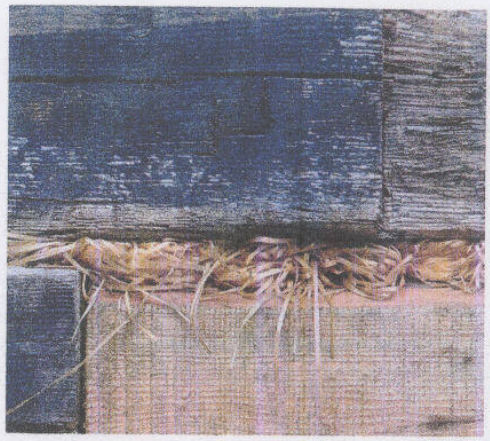

Het oude centrum van Gdansk is voor een groot deel vormgegeven door Nederlandse architecten.

Buiten eten met het gezin van brugwachter Mirek Narloch

Jaceks vriend Michael is de opgewektste Pool die ik deze week tegenkom. Hij lijkt een (jonge)man van de wereld, studeert Engels, maar laat zich niet verleiden tot uitspraken die mijn (voor)oordelen zouden kunnen bevestigen. Wat denkt hij van z'n land? En neem nou de manier waarop jullie autorijden? Dat is niet met doodsverachting, maar veel erger: met verachting voor het leven zelf. Michael lacht erom. Hij weet ook wel dat z'n land niet perfect is en er nog een hoop moet gebeuren. Maar wanneer, door wie en waarmee? Als er kuilen in de weg zitten, gooien wij ze weer dicht, zegt hij. Desnoods honderd keer, zonder dat we erover nadenken om een nieuwe weg te maken. Dat moet je gewoon accepteren. Niemand kan in z'n eentje de wereld veranderen. Hij lacht nog eens, geeft de van mij geleende jas terug en loopt fluitend het dorp in om een biertje halen.

Hij geeft ongewild stof tot nadenken. In een land waarin het nog steeds beleid is om kuilen in de weg dicht te gooien, is watersport natuurlijk wel heel ver weg. Wat heet. In Gdansk zien we wat jachten. Pas op de meren rond Ostróda - bijna tweehonderd kilometer verderop - de volgende. Daartussen is niets. Geen steigers, geen water, geen stroom - alles waaraan wij Nederlandse watersporters inmiddels zo gewend zijn.

Lukas Krajewski is de eigenaar van onze boot. We varen met een boot uit zijn huurvloot - de enige huurvloot hier trouwens. Lukas heeft zeven boten die elk gemiddeld vier weken per jaar bezet zijn. 't Is geen vetpot - gelukkig heeft hij nog een bedrijf in vrachtwagenbanden. Maar watersport is z'n passie sinds hij als kind met z'n vader in een zelfgebouwde boot het water opging. Lukas is een man met een missie, die ook wel weet dat de Poolse Delta nog geen Friesland is. Maar dat het ooit wel zo kan worden - en beter. Niemand die hier in de toeristenbusiness zit maakt zich overigens schuldig aan de bouw van luchtkastelen. Justyna Szostek, directeur van het Mazurisch toeristenbureau in Ostróda, heeft per fiets heel Europa gezien en weet wat er te koop is. Het begin is er, zegt ze. Maar ze denkt dat het nog wel twintig jaar zal duren voor alles echt op poten staat. Alles wat het korter duurt is meegenomen, voegt ze eraan toe. Ontwikkeling is een zaak van de lange adem.

Bij gebrek aan goede ligplaatsen leggen we aan bij de brug, aan een modderig walletje naast het huis van Mirek Narloch die de brug, en die ernaast, beheert. Z'n oudste zoon assisteert hem daarbij. Mirek en z'n vrouw Magda hebben zeven kinderen, waarvan Kasia van veertien de enige is die een heel klein beetje Engels spreekt. Aan de wal een veel te grote hond, Max. Ik heb het er niet op, maar hij is de eerste die het ijs breekt. Beetje bij beetje kom ik erachter wat de bedoeling is: Mireks huis is ons huis. Als we naar het toilet moeten, willen douchen of wat dan ook, zijn we welkom. Als rechtgeaarde Nederlander voel ik me behoorlijk ongemakkelijk onder zoveel gastvrijheid. Zoon Adam stookt inmiddels een vuurtje naast de boot. Vanavond eten we hier, met z'n allen. Er komen worstjes, salades, haringen in olie (ook typisch Pools) en *rybba* – wat eruit ziet als spareribs, maar heerlijke, geroosterde vis blijkt te zijn. De kleine Dominika showt haar konijntje Iga, en de nog kleinere Patrycja praat honderduit in het Pools en sluit elke zin af met een verlegen, maar charmant glimlachje. Kasia haalt haar schoolatlas waarin ik kan aanwijzen waar ik precies woon en vertelt dat haar oudste zus in Engeland gaat trouwen en werk heeft. Waarna ze laat zien hoe je iets in moet pakken. Inpak-werk vermoed ik. Of ze later ook naar Engeland wil? *My baby*, zegt ze. *Misschien*... Zelfs mijn flauwe grap dat het niet zo gek is dat je zeven kinderen hebt als je tegenover een ooievaarsnest woont, wordt begrepen. Of er wordt gelachen uit beleefdheid, laat ik maar in 't midden.

Als we uitgegeten zijn en het inmiddels donker is, worstelt Mirek zichtbaar met iets. Na een minuut of vijf gebarentaal begrijp ik hem: z'n bier is op en het spijt hem dat hij er niet nog een kan aanbieden. Ik steek triomfantelijk twee vingers omhoog: twee blikken in de koella aan boord. Eén voor Mirek, één voor mij. Mijn gebaar lijkt meer te betekenen dan alleen maar het geven van een biertje. Ik heb definitief een nieuwe vriend. Adam heeft inmiddels de vertaalfunctie van z'n mobiele telefoon ontdekt en wordt op slag spraakzamer. *Dog will burn boat*, zegt hij. Ik kijk hem vragend aan waarna hij op Max wijst en duidelijk maakt dat die de hele nacht voor de boot zal liggen. Blijkbaar is de vertaalfunctie Pools-Engels op zijn Nokia nog niet helemaal perfect en lijken 'bewaken' en 'verbranden' erg op elkaar. Max stelt ons niet teleur trouwens. Magda wil weten of we de volgende morgen koffie lusten. Acht uur, zeg ik, en stipt op tijd staat ze met twee dampende bekers naast de boot.

Een half uur later is de brug al open. Als we vertrekken zwaait de familie ons uit. Eerst vanuit de tuin, later vanaf de brug. Als ik een paar minuten later achterom kijk, staan ze er nog. En ik besef ineens dat de vraag onzinnig was. Het gaat er niet om hoe oud dit land is. Waar het om draait, is hoe jóng het is. Dit land met z'n middeleeuwse kastelen, industrieel erfgoed, de pijnlijk zichtbare puinhopen van een verwoestende oorlog. Een land van doodrijders, kuilen-dichtgooiers en één-keer-per-dag-aan-een-hendeltrekkers. Maar ook het land van jonge ondernemers, jongens die niet meer in het leger hoeven, gastvrije gezinnen waarvan de oudste dochter in Engeland werkt en van meisjes met een konijn. Een land waar duidelijk wordt dat wie denkt te kunnen oordelen, eigenlijk alleen maar iets zegt over zichzelf. ⚓

Met dank aan Vistula Cruises, www.zeglugawislana.pl